

SOLIQ NAZORATINI TASHKIL ETISHNING XORIJ TAJRIBASI

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Mustaqil izlanuvchi

Ismailov Bobir Salomovich

Annotatsiya: maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq tekshiruvlarini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy taklif va amaliy tavsiyalarni ishlab chiqish masalalari yoritilgan. O'zbekiston Respublikasining yangi Soliq Kodeksiga kiritilgan soliq auditi normasining mohiyati ochib berilgan. Soliq auditini xorijiy mamlakatlarda tashkil qilish va o'tkazish bo'yicha tajribasi keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: moliyaviy nazorat, soliq tekshiruvlari, audit, soliq auditi, auditning xalqaro standartlari, dalolatnoma, xulosa, qaror.

Kirish: Mamlakatimizda moliyaviy nazoratni, shu jumladan, uning tarkibiy qismi bo'lgan soliq nazoratini takomillashtirish maqsadida ilg'or va zamonaviy xorij tajribasini o'rganish va uning ijobiy tomonlarini iqtisodiyotimiz amaliyotida foydalanish maqsadga muvofiq. O'zbekiston Respublikasining "Davlat soliq xizmati to'g'risida"gi (yangi tahriri) Qonun loyihasining 5-moddasida soliq nazorati quyidagicha bayon etilgan: "Soliq nazorati soliq organlarining soliq to'lovchilarni, soliq solish ob'ektlarini va soliq solish bilan bog'liq ob'ektlarni hisobga olish, soliq to'lovchilar va soliq agentlari tomonidan soliq to'g'risidagi qonunchilikka rioya etilishi ustidan nazorat qilishga doir faoliyatidan iborat. Soliq nazoratining asosiy vazifasi soliq undirishning qonuniyligi va samaradorligini ta'minlashdan iborat deb e'tirof etilishi kerak. "Soliq to'lovchilarning vijdonlilik darajasini yetarli darajada xolislik bilan baholash imkonini beradigan rasmiy yagona mezon tizimining mavjud emasligidir. Ushbu holatning oqibatlari zamonaviy shakldagi ichki soliq nazorati tizimiga xos bo'lgan sezilarli sub'ektivizm va so'nggi o'n yillikda sodir bo'lgan

soliq nizolari sonining keskin o'sishidir"¹. Soliq nazorati soliq organlari tomonidan soliq to'lovchilarni, soliq solish ob'ektlarini va soliq solish bilan bog'liq ob'ektlarni, byudjetga va davlat maqsadli jamg'armalariga tushayotgan tushumlarni hisobga olish, soliq tekshiruvlari, soliq monitoringi va soliq to'g'risidagi qonunchilikda nazarda tutilgan boshqa shakllarda amalga oshiriladi."² Ushbu qonunni yaratishida va soliq nazoratigi ta'rif berilishida ko'p xorijiy davlatlar tajribasi o'rganilgan.

AQSh soliq tizimi tajribasidan foydalangan holda soliq nazoratini tashkil etish va uning huquqiy me'yoriy asoslarini ko'rib chiqamiz. AQShda soliq nazorati, shu jumladan soliq tekshiruvlari AQSh qonunchiligida belgilangan tashkilot – AQSh soliq boshqarmasi (IRS) tomonidan amalga oshiriladi. Bu boshqarma AQSh Moliya vazirligi tarkibiga kiradi.³

Soliq tekshiruvi ob'ektini tanlash metodologiyasi soliq to'lovchilarni tanlashning turli usullaridan foydalanishni o'z ichiga oladi. Ko'pgina xorijiy mamlakatlarda soliq organlarining nazorat ishlarida soliq to'lovchilarni tasodifiy va maxsus tanlash usullari kombinatsiyasi qo'llaniladi. Ammo rus amaliyotidan farqli o'laroq, chet elda bu usullarning nisbati butunlay boshqacha. Masalan, AQShda soliq to'lovchilar umumiy sonining atigi 0,05 foizi tasodifiy tekshiruvlar orqali tekshiriladi⁴.

“Soliqlar sivilizatsiyalashgan jamiyatning narxidir” - AQSh Ichki daromad departamenti (IRS) fasadidagi yozuv. Amerika Qo'shma Shtatlardagi federal soliq organi - Ichki daromad xizmati (IRS) hisoblanadi. Sub'ektlar darajasida shtatlarning soliq organlari faoliyat yuritadi. Shuningdek, Qo'shma Shtatlarda IRS qoshida soliq tekshiruvi bo'limi - soliq tekshiruvlari bosh boshqarmasi mavjud bo'lib, u vijdotsiz

¹ Комарова Е.И. Развитие налогового контроля в России и оценка его эффективности // Современные проблемы науки и образования. 2015. № 1 (ч. 1)

² Ўзбекистон Республикасининг “Давлат солиқ хизмати тўғрисида”ги (янги тахрири) Қонун лойиҳаси. <https://regulation.gov.uz/uz/d/67058.9.09.2022>.

³Книга Данных Налогового управления США за 2019 год <https://www.irs.gov/ru/about-irs/the-agency-its-mission-and-statutory-authority>. 9.09.2022.

⁴ Яковлев Д. И. Проблемы правового регулирования проведения камеральной и выездной налоговых проверок //Вестник Саратовской государственной юридической академии. – 2020. – №. 1 (132).

soliq to'lovchilarga qarshi tezkor qidiruv faoliyatini amalga oshiradi. IRS G'aznachilik departamenti tomonidan nazorat qilinadi, soliq qonunchiligiga rioya etilishini nazorat qiladi, barcha taqdim etilgan soliq hisobot shakllaridagi ma'lumotlarning to'g'riligi va to'liqligini nazorat qiladi va AQShda daromad solig'i, sovg'a solig'i bo'lgan federal soliqlarni yig'ish uchun javobgardir⁵.

“Har bir IRS soliq byurosi 6 ta bo'limdan iborat: ma'muriy, litsenziyalash, ma'lumotlarni qayta ishlash, soliq yig'ish, soliqlarning to'g'ri to'lanishini nazorat qilish, shuningdek tergov bo'limi”⁶.

“AQSh soliq idoralari soliq to'lovchilar bilan yaqindan hamkorlik qilmoqda. Ular soliq majburiyatlarini ixtiyoriy ravishda bajarishga qaratilgan keng ko'lamli xizmatlarni taqdim etadilar. Bunga qo'ng'iroq markazlari orqali yoki to'g'ridan-to'g'ri aloqa orqali maslahat berish, deklaratsiyalarni to'ldirish bo'yicha ko'rsatmalar bilan bukletlarni tarqatish va uyushmalar bilan yaqin hamkorlik kiradi. Shuningdek, soliq huquqiy munosabatlari sub'ekti tomonidan soliq qonunchiligini buzganligiga shubhasi yoki ishonchli dalillari bo'lgan har qanday rezident murojaat qilishi mumkin bo'lgan “Ishonch telefoni” mavjud. Bunday holda, kompaniyaning nomi, soliq to'lovchining STIR, huquqbuzarlik faktining tavsifi, qoidabuzarlik tegishli bo'lgan vaqt davri, yashirilgan daromadning taxminiy miqdori, nomi, ko'rsatilishi kerak. arizachining manzili, telefon raqami. Ixtiyoriy ma'lumot beruvchilar aniqlangan qarzlarning 10 foizigacha, lekin 100 000 AQSh dollaridan ko'p bo'lmagan bonusga ishonishlari mumkin”⁷.

Bundan tashqari, IRS soliq qonunchiligini buzuvchining faoliyatini cheklash bo'yicha juda keng vakolatlarga ega. IRS soliq to'lovchining bank hisobvarag'ini yoki mol-mulkini olib qo'yish huquqiga ega, soliq deklaratsiyasini taqdim etmagan taqdirda, inspektor soliq to'lovchining daromadlari to'g'risida boshqa manbalardan

⁵ Шешукова Т.Г., Баленко Д.В. Развитие налогового контроля: опыт зарубежных стран // Вестник Пермского университета. Экономика. 2013. № 3(18). С. 122-128.

⁶ Тютюрюков Н.Н. Налоговые системы зарубежных стран: Европа и США. М.: Дашков и Ко, 2002. (102 с.) 174 с.

⁷ Кашин В.А. О налогообложении доходов граждан // Финансы. 2012. №8. С. 40-44

ma'lumot olish va soliqni mustaqil ravishda hisoblash huquqiga ega. Qonunni ayniqsa g'arazli buzgan taqdirda, soliq organlari uning korxonasini yopish yoki faoliyatini to'xtatib turish, ish haqidan soliq summasini ushlab qolish, xususiy amaliyot bilan shug'ullanish huquqidan mahrum qilish huquqiga ega. Bunday soliq to'lovchiga nisbatan banklar kredit berishni rad etishga haqli. Umuman olganda, AQShda soliq nazoratini amalga oshirishga qaratilgan tadbirlar juda samarali. O'tgan yillar davomida nazorat choralari amalga oshirish uchun yig'ilgan xarajatlar soliq tushumlarining har 100 dollari uchun o'rtacha 48 sentni tashkil qiladi. Ommaviy axborot vositalari soliq to'lashdan bo'yin tovlashning har qanday shakllarini rad etish, soliq imtiyozlarini faol ravishda targ'ib qilmoqda. Mamlakatimizda soliq nazorati amaliyoti uchun Fransiyada soliq nazoratini tashkil etish tajribasini o'rganish juda muhim. Fransiya soliq kodeksida soliq to'lashda bo'yin tovlashni nazorat qilishning barcha zarur choralari ko'rilgan. Fransiyada soliq kodeksi har yili "Byudjet to'g'risida"gi qonunni tasdiqlashda yangilanadi.

Tekshirishlar har bir soliq bo'limida tashkil etilgan soliq to'lovchilarga bildirishnomalar yuboradigan markazlar zimmasiga yuklatilgan deklaratsiyalarni tekshiradi. Soliq xodimlari ikki turdagi nazoratni amalga oshiradi. Ular o'z ish joylarida deklaratsiyalar bilan ishlaydi (kameral nazorati). Ma'lumotlar bazasida mavjud ma'lumotlar taqdim etilgan ma'lumotlar deklaratsiyalar bilan taqqoslanadi, nomuvofiqliklar ko'pincha ushbu bosqichda topiladi va inspektor soliq to'lovchilardan tegishli tushuntirishlar talab qiladi. Sayyor soliq tekshiruvlari soliq to'lovchi tomonidan soliqlarni yashirish alomatlari borligiga gumon qilinganda o'tkaziladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, davlat, xususan, bevosita soliq organlariga xorijiy mamlakatlar tajribasini qo'llash imkoniyatlariga jiddiy e'tibor qaratish lozim. Dunyodagi rivojlangan mamlakatlarning soliq nazorati bo'yicha amalga oshirayotgan tajribasidan mamlakatimiz soliq nazorati amaliyotida foydalanish lozim. Shuningdek, ularning samaradorligiga erishish uchun takroriy o'zgarishlarga

duchor bo'lgan mexanizmlar, to'g'ri tahlil qilish va mavjud tajribalarni amaliyotimizga moslashtirish zarur.

Xulosa va takliflar.

Yuqoridagilarga asoslangan holda quyidagi takliflarni qilish mumkin:

Soliq to'lovchilarni manfaatini himoya qilish bilan birga, ularni soliq to'lashdan bo'yin tovlash kabi holatlarga tushib qolmasliklarini boshqa jihatlariga ham e'tibor qaratish, halol soliq to'lovchi sifatida shakllantiruvchi yuksak ahloqiy fazilatlarni shakllantiruvchi ilmiy tadqiqotlarni ham amalga oshirishni tavsiya qilardik.

Адабиётлар/Литература/Reference:

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси- Тошкент: Гафур Гулом нашриёт уйи 2020.- 640 б.

Normurzaev U. Amendments and additions to the tax code of the republic of uzbekistan on tax privileges in 2021. – 2021

Нормурзаев У. Х. 2021 йилдаги солиқ маъмурчилиги ҳамда солиқ кодексига киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар юзасидан //Интернаука. – 2021. – Т. 6. – №. 182 часть 2. – С. 99.